

Болгар Тетяна Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
Кременчуцького інституту
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ БАНКІВ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

У науковій статті акцентовано увагу на проблемних кредитах банків. Автором запропоновано власне визначення «проблемного кредиту». Розглянуто фактори виникнення проблемної заборгованості, встановлено зв'язок між рівнем ризику кредитної операції та проблемністю кредиту, запропонована формула розрахунку проблемної заборгованості банку.

Ключові слова: проблемний кредит, проблемна заборгованість, кредитний ризик, фактори виникнення проблемної заборгованості, прострочені, сумнівні та безнадійні кредити.

ПРОБЛЕМНЫЕ КРЕДИТЫ БАНКОВ КАК РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛИЗАЦИИ КРЕДИТНОГО РИСКА

В научной статье акцентируется внимание на проблемных кредитах банков. Автором предложено собственное определение «проблемного кредита». Рассмотрены факторы возникновения проблемной задолженности, установлена связь между уровнем риска кредитной операции и проблемностью кредита, предложена формула расчета проблемной задолженности банка.

Ключевые слова: проблемный кредит, проблемная задолженность, кредитный риск, факторы возникновения проблемной задолженности, простроченные, сомнительные и безнадежные кредиты.

PROBLEM CREDITS OF BANKS AS A RESULT OF CREDIT RISK IMPLEMENTATION

The scientific article is devoted to the problem of bank problem credits. The author offers own determination of «a problem credit». The factors of origin of problem credits are considered, connection between the level of risk of credit operation and credit problem is determined, the formula of problem credit calculation is offered.

Keywords: problem credit, problem indebtedness, credit risk, factors of origin of problem credit, overdue, doubtful and hopeless credits.

Постановка проблеми. Поняття «кредитного ризику» та «проблемного кредиту» тісно пов'язані та перебувають у причинно-наслідковій залежності. Основним генератором реалізації кредитного ризику та отримання фінансових втрат є проблемні кредити. А якщо взяти до уваги той факт, що кредитний ризик є основним та найбільш масштабним серед банківських ризиків, то можна констатувати, що проблемні кредити банків – це питання, актуальність якого жодного сумніву не викликає.

Практика показує, що будь-яка банківська установа, незалежно від якості кредитного портфеля, адекватності кредитної політики, способів та методів управління кредитним ризиком, якості та точності оцінки платоспроможності та кредитоспроможності позичальника, стикається з неповерненням наданих кредитів. Особливої важливості даній проблемі надає їй фінансова криза, з настанням якої у позичальників значно скорочується можливість вчасно та у повному обсязі погашати отримані кредити. Це призводить до зростання проблемної заборгованості, тобто до

значного погіршення якості кредитного портфеля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням природи проблемних кредитів та способів їх повернення присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Великий внесок у вивчення питань проблемної заборгованості та ефективності управління нею зробили такі науковці, як М. Денисенко, В. Кабанов, В. Кльоба, О. Васюренко, А. Мороз, І. Кириленко, Т. Осокіна, О. Нурзат, Дж. Капріо, Ф. Валенсія, П. Роуз, Р. Хейнсворт та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значні наукові теоретичні та практичні напрацювання щодо дослідження проблемних кредитів банків, все ще відкритими залишаються питання ефективного управління, вивчення причин збільшення показника проблемної заборгованості та попередження виникнення проблемних кредитів.

Формування цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення сутності категорії «проблемний кредит», встановлення зв'язку між рівнем ризику кредитної операції та проблемністю кредиту.

Виклад основного матеріалу. Неповорнення позичальником отриманих коштів залишається для банківських установ однією з основних проблем. Збільшення обсягу проблемних кредитів стає причиною виникнення цілого ряду негативних наслідків, серед яких можна виділити наступні:

- падіння рентабельності та ліквідності банку;
- втрата репутації банку;
- вплив клієнтів та втрата кваліфікованих працівників;
- виникнення додаткових витрат, пов'язаних зі стягненням проблемної заборгованості тощо [1].

Можливі потенційні проблеми з неповорнення кредиту працівники банку мають ідентифікувати на всіх етапах кредитного процесу. Це дозволить мінімізувати ризики, пов'язані з виникненням проблемної заборгованості, а також знизити можливі фінансові втрати банку через

неповернення наданих кредитів.

Тому в банківських установах особлива увага повинна приділятися безперервному контролю за виконанням умов кредитного договору позичальником, за погашенням тіла кредиту та відсотків за його користування у чітко обумовлені строки, за зміною фінансового стану позичальника, за наявністю та зміною вартості та якості забезпечення по кредиту, а також вчасно реагувати на інші зміни, що у перспективі можуть призвести до виникнення проблемної заборгованості.

Отже, далі проведемо дослідження поняття «проблемний кредит», виділивши складові частини та визначивши причини його виникнення.

Необхідно відмітити відсутність єдиної точки зору в трактуванні поняття «проблемний кредит» у сучасній практиці.

В українському законодавстві та нормативно-правових актах НБУ визначення проблемного кредиту відсутнє. Право ідентифікувати проблемний кредит та визначати ступінь його проблемності передана самим банкам.

Кожна окрема банківська установа самостійно встановлює критерії визначення проблемної заборгованості, методи її виявлення та моніторингу, методи роботи з позичальниками по стягненню проблемної заборгованості. Однак, при роботі з проблемною заборгованістю є деякі загальні принципи її виявлення та моніторингу, що використовуються більшістю вітчизняних банків.

Щодо трактування даного терміну науковцями, необхідно констатувати наявність декількох підходів до визначення проблемного кредиту. Деякі з них ототожнюють проблемний кредит з простроченою заборгованістю, інші наголошують на низькій ймовірності погашення кредиту по різним причинам. Визначення поняття «проблемний кредит», що надаються різними вченими відображено в таблиці 1.

Визначення поняття «проблемний кредит»

Автор	Визначення поняття «проблемний кредит»
М. Денисенко, В. Домрачев, В. Кабанов, В.Вовк, О.Хмеленко, У.Владичин	Кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникали обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики [2, с.105, 3, 4, 1]
О.Купчинова	Кредит, за яким установлені ознаки проблемності повернення, пов'язані з відсутністю або недостатністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансової нестійкості боржника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання [5, с.48]
Т. Осокина	Кредит, за яким існують серйозні потенційні та помірні реальні загрози, тобто мають місце утруднення у виконанні позичальником боргу [6, с.5]
В. Кльоба	Кредит, за яким банк вбачає небезпеку своєчасного і повного його погашення внаслідок дії різноманітних чинників (економічних, юридичних, соціальних тощо) [7,с.241]
Е. Шустова	Кредит, за яким позичальник не виконує зобов'язання (або виконує неналежним чином) у частині оплати платежів або є підстави вважати, що зобов'язання за ним не будуть виконані повністю або частково [8, с.156]
С. Кузнецов	Кредит, за яким клієнт-боржник не здатний виконувати свої зобов'язання відповідно до прийнятих договорів та угод з банком, у зв'язку з чим існує потенційна загроза часткової або повної втрати для банку належних йому грошових коштів за кредитними зобов'язаннями боржника [9, с.8]
О. Нурзат	Кредит, що має ряд ознак, з урахуванням яких він викликає у кредитних менеджерів обґрунтовані побоювання з приводу повернення основного боргу та відсотків за ним [10, с.18]
Р. Хейнсворт, Е. Николаенко, Л. Макаренко	Кредит, за яким позичальник вчасно не здійснив платіж або за яким існує висока ймовірність подібного неплатежу [11, с.10]
О. Лаврушин	Кредит, за яким у банку виникли сумніви стосовно його суб'єкта, об'єкта та забезпечення [12, с.381]
Н. Рабец	Кредит, за яким відсутні реальні джерела погашення, хоча строк погашення, можливо, ще не настав [13, с.55]

Аналізуючи наявні в науковій думці визначення категорії «проблемний кредит», необхідно відмітити, що найбільш повними є ті визначення, в яких підсумовується можливість неповернення тіла кредиту та відсотків за його

користування через будь-які причини (зниження ринкової вартості забезпечення, погіршення фінансового стану позичальника тощо) або вже реальна ситуація прострочення по кредиту.

Отже, проблемним кредитом будемо вважати кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, або виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення наданого кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту, або через інші причини, котрі впливають на можливість неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником.

Проблемна заборгованість може виникати з різних причин. Ці причини (фактори) пропонуємо умовно поділити на декілька груп:

- зовнішні щодо банку та контрагентів фактори;
- внутрішньобанківські фактори;
- фактори, що пов'язані з діяльністю позичальника.

Фактори виникнення проблемної заборгованості в банківських установах перекликаються з факторами кредитних ризиків. І це не дивно, тому що проблемна заборгованість є основною причиною реалізації кредитного ризику.

Зовнішні щодо банку та контрагентів фактори – це фактори, що впливають на можливість виникнення проблемної заборгованості та не піддаються контролю ні зі сторони банку, ні зі сторони позичальника. До таких факторів належать: зміни у законодавстві; політична, економічна ситуація в країні (рівень безробіття, рівень інфляції), розвиток галузі, форс-мажорні обставини тощо [1].

Яскравим прикладом зовнішнього фактору виникнення проблемної заборгованості та погіршення кредитного портфелю багатьох банків України може бути девальвація гривні 2008 р. Так, до початку економічної кризи значна частина кредитів видавалась банками в іноземній валюті (в основному в доларах США та євро). Не зважаючи на те, що свої доходи позичальники

отримували в національній валюті, курс якої відносно долара на той момент коливався від 4,65 до 5,05 грн., кредитування іноземною валютою користувалось популярністю через помірні відсоткові ставки. Але після різкої девальвації гривні восени 2008 р. (курс долара на той момент становив 8-10 грн.) власники валютних кредитів відчули досить помітні труднощі в своєчасному погашенні позик, оскільки кредит для них подорожчав вдвічі [18].

До групи *внутрішньобанківських факторів* виникнення проблемної заборгованості відносять ті фактори, що безпосередньо пов'язані з кредитною політикою банку. Особливістю даної групи факторів, на відміну від попередньої, є можливість впливу та контролю зі сторони банківської установи. До вказаної групи факторів належать:

- недостатньо продумана кредитна політика банку;
- кваліфікаційний рівень, відсутність чи недостатність досвіду роботи працівників кредитного відділу;
- ліберальне ставлення до позичальника;
- кредитування пов'язаних з банком осіб (інсайдерів) на пільгових умовах та самокредитування;
- недостатність та неточність інформації про позичальника, про його кредитоспроможність;
- прагнення отримати прибуток, кредитуючи надто ризиковані проекти;
- погане структурування кредиту;
- помилки в оцінюванні забезпечення за кредитом та неналежний моніторинг наявності або зміни якості чи вартості забезпечення;
- неналежний контроль виконання умов кредитного договору;
- зловживання працівників кредитного відділу;
- надання кредиту для погашення іншого кредиту, інноваційних проектів, нових сфер діяльності, тощо [4, 1, 15].

Практика показує, що найчастіше проблемна заборгованість виникає

через *фактори, пов'язані з діяльністю позичальника*, до яких відносяться:

- недостатній рівень управління на підприємстві позичальника;
- неочікувані обставини, пов'язані із забезпеченням по кредиту (втрата чи погіршення якості майна);
- зміна фінансового стану позичальника в сторону погіршення;
- відсутність досвіду ведення бізнесу;
- зниження якості продукції позичальника;
- морально-етичні якості позичальника;
- неефективність реалізації та некупність кредитного проекту тощо [1].

Проблемні кредити, зазвичай, не виникають раптово. Про можливість виникнення проблем з погашенням наданого кредиту позичальником свідчить ряд ознак, які досвідчений працівник банку може вчасно виявити та вжити заходи, направлені на мінімізацію втрат банку від неповернення або невчасного повернення наданого кредиту.

Чим раніше будуть виявлені факти погіршення фінансового стану позичальника або інших ознак проблемності кредиту, тим простішим буде шлях виходу із небажаної для всіх ситуації.

Серед ознак, що вказують на можливість виникнення проблемної заборгованості виділяють наступні:

- припинення контактів позичальника з працівниками банку;
- подання фінансової звітності позичальника із затримками;
- виявлення фактів надання банку недостовірної чи фальсифікованої звітності та інших даних;
- погіршення фінансового стану позичальника (погіршення показників фінансового стану, наявність збитків);
- невиконання зобов'язань перед іншими банками і контрагентами;
- судові розгляди, у тому числі наявність вимог третіх осіб щодо позичальника в арбітражному процесі, які можуть спричинити стягнення з нього грошових сум або майна у значних розмірах;

- погіршення фінансового стану поручителя чи гаранта;
- погіршення стану розвитку галузі;
- зміна якості чи вартості забезпечення;
- безпідставна зміна предмету застави;
- зміна юридичної адреси позичальника, місця фактичного знаходження, телефонів;
- зменшення надходжень коштів на рахунки позичальника;
- втрата постачальників, покупців та ринків збуту позичальником;
- зміна керівництва позичальника;
- зміна сфери діяльності позичальника;
- нецільове використання кредитних коштів;
- використання нових кредитів на погашення вже існуючих (перекредитування);
- реорганізація або спроба ліквідації підприємства;
- намагання внести зміни до кредитної угоди [1, 16].

Про можливість виникнення проблемного кредиту говорить і рівень ризику кредиту. Процедура визначення показника ризику по кредиту наведена в Постанові Правління Національного Банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р. [15].

Відповідно до цієї Постанови визначення показника ризику по кредиту складається з наступних етапів:

1. Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника (для юридичної особи це відбувається шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану).

2. Банк визначає клас боржника. Для юридичної особи – залежно від значення інтегрального показника (таких класів існує 9), для фізичної особи – на підставі результатів оцінки його фінансового стану (класи А – фінансовий стан добрий, Б – задовільний, В – незадовільний, Г – критичний).

3. Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником – юридичною чи фізичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу (табл. 2).

4. Банк класифікує кредит, наданий боржнику – юридичній чи фізичній особі за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника та стану обслуговування ним боргу згідно з табл. 3 та 4.

Таблиця 2

Визначення стану обслуговування боргу боржником

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Таблиця 3

Класифікація кредиту, наданого боржнику – юридичній особі за категоріями якості

Клас боржника – юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Класифікація кредиту, наданого боржнику – фізичній особі за
категоріями якості

Клас боржника – фізичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

5. Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній чи фізичній особі залежно від категорії якості:

I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним (значення показника ризику складає 1 - 6%);

II – помірний ризик (значення показника ризику складає 7 - 20%);

III – значний ризик (значення показника ризику складає 21 - 50%);

IV – високий ризик (значення показника ризику складає 51 - 99%);

V (найнижча) – реалізований ризик (значення показника ризику складає 100%) [15].

Перші дві групи ризику не створюють ніяких загроз для фінансової діяльності банків та вказують на стабільний фінансовий стан позичальника.

Кредити третьої групи ризику вимагають посиленого моніторингу для своєчасної реакції на можливі негаразди. До цієї групи відносять сумнівні кредити – кредити, повернення яких викликає у банку сумнів.

Кредити четвертої групи характеризуються високим рівнем ризику. Зазвичай, до кредитів, ступінь ризику яких більше 50%, відносять прострочені та пролонговані кредити (кредити, термін погашення яких було подовжено через фінансові труднощі позичальника).

Заборгованість за кредитами, віднесеними до V категорії, є безнадійною. Згідно з Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про

фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» №7 від 16.01.2004 р. безнадійний кредит – це прострочений або неповернений кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення; неповернений кредит, за яким минув строк позовної давності; прострочений кредит, за яким кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про визнання кредиту безнадійним; неповернений кредит, крім випадків, коли кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про відстрочення визнання кредиту безнадійним [17].

Встановивши, що між категоріями ризику по кредиту та виникненням проблемної заборгованості існує зв'язок, пропонуємо розрахунок проблемної заборгованості банку представити у вигляді наступної формули:

$$ПЗ = З III + З IV + З V, \quad (1)$$

де ПЗ – проблемна заборгованість;

З III – заборгованість третьої категорії якості;

З IV – заборгованість четвертої категорії якості;

З V – заборгованість п'ятої категорії якості.

Визначивши сутність проблемного кредиту банку, фактори його виникнення, пропонуємо більш детально зупинитися на складових даної економічної категорії.

На сьогоднішній день у вітчизняній практиці до проблемної заборгованості відносять прострочені, сумнівні та безнадійні до повернення кредити.

Однією з основних ознак, за якою кредит вважають проблемним є наявність прострочення по платежу. Прострочені кредити – це заборгованість, що не погашена в термін (строк), встановлений договором.

Ступінь проблемності кредиту за даною ознакою визначають за

кількістю днів прострочення платежу за кредитною угодою. Більшість вітчизняних банків використовує наступну градацію прострочення платежу:

- 1-30 DPD*;
- 31-60 DPD;
- 61-90 DPD;
- 91-120 DPD;
- 121-150 DPD;
- 151-180 DPD;
- 181+ DPD.

Кількість календарних днів прострочення погашення боргу визначається на звітну дату, починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося погашення боргу в термін, передбачений договором [15].

Слід відмітити, що деякі країни (в основному розвинені) та окремі міжнародні організації простроченим вважають кредит, затримка по виплаті якого складає більше, ніж 90 днів.

Так, Міжнародний валютний фонд визначає проблемним зобов'язання, повне погашення якого є сумнівним внаслідок неадекватного фінансового стану боржника або забезпечення за цим зобов'язанням, а також спостерігається прострочення сплати основного боргу і/або відсотків по ньому більше ніж на 90 днів [18].

Федеральна резервна система США проблемним називає кредит, який не приносять доходів, тобто затримка по виплаті процентних платежів становить більш ніж 90 днів [18].

В Україні ситуація складається наступним чином: у законодавстві нашої держави чіткого визначення проблемного кредиту в залежності від кількості днів прострочення немає. Тому, кожна банківська установа це питання вирішує самостійно.

Але, зважаючи на складну економічну ситуацію в державі, а також на циклічні кризові явища у банківському секторі, вітчизняні банки посилили

* DPD – позначення кількості днів прострочення за кредитною угодою

контроль за простроченими кредитами. Тому, прострочення платежу по кредиту навіть у кілька днів робить цей кредит проблемним. Хоча, потрібно відмітити, що на перших стадіях прострочення платежу по кредиту робота з позичальником носить досить ліберальний характер і втілюється у формі дзвінків, нагадувань, прохань про сплату боргу. Часові проміжки раннього етапу збору простроченої заборгованості встановлюються банками самостійно і можуть коливатися в межах від 30 до 90 днів.

Наступною складовою проблемної заборгованості є сумнівні до повернення кредити, котрі можна визначити як кредити, строк оплати по яких ще не настав, але у банку існують серйозні побоювання щодо повного та своєчасного погашення кредиту через фінансову нестійкість боржника, недостатню забезпеченість або незабезпеченість кредиту, наявність негативної інформації щодо можливості боржника виконувати свої зобов'язання тощо.

Ще одна складова проблемної заборгованості – це безнадійна заборгованість, яка до моменту списання знаходиться у розробці підрозділу безпеки банку.

Розглянуті складові проблемних кредитів банку пропонуємо представити у вигляді рис. 1.

Рис. 1 Склад проблемної заборгованості

У деяких банках проблемну заборгованість розподіляють на реальну та потенційну. Така класифікація проблемних активів використовується тими банківськими установами, які приділяють велику увагу попередженню виникнення прострочених кредитів.

Реальна проблемна заборгованість – це заборгованість, проблеми повернення якої вже реалізувалися. Тобто, прострочення платежу по кредиту відбулося, кредит вважається проблемним, а сума заборгованості відображена на відповідних рахунках бухгалтерського обліку. До реальної проблемної заборгованості відносять прострочену та безнадійну заборгованість.

Потенційна проблемна заборгованість (або потенційний проблемний кредит) – це заборгованість, термін оплати якої ще не настав, але у банку є вагомі побоювання що оплата по кредиту не буде проведена і кредит стане проблемним. Потенційною проблемною заборгованістю можна вважати сумнівні кредити.

Висновки. Отже, підводячи підсумки, можна відмітити, що проблемні кредити є одним із основних генераторів кредитного ризику банку. Дослідження сутності поняття «проблемний кредит» показало відсутність єдиної точки зору в трактуванні поняття «проблемний кредит» у сучасній практиці. Деякі науковці ототожнюють проблемний кредит з простроченою заборгованістю, інші наголошують на низькій ймовірності погашення кредиту по різним причинам.

У науковій статті автором пропонується наступне визначення **проблемного кредиту** – кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, або виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення наданого кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту, або через інші причини, котрі впливають на можливість неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником.

Аналіз ознак, що вказують на можливість виникнення проблемної

заборгованості, дозволив дійти висновку, що виникненню проблемної заборгованості сприяють фактори як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Окремою групою при цьому виділяють фактори, що пов'язані з діяльністю позичальника.

Основними видами проблемних кредитів банків є прострочені, сумнівні та безнадійні до повернення кредити. Діяльність банків з управління проблемною заборгованістю регулюється як внутрішньобанківськими документами, так і нормативними актами НБУ.

Наведена класифікація проблемних кредитів дає можливість більш чітко розмежувати реальну проблемну заборгованість і потенційну проблемну заборгованість банків.

Подальші дослідження автора будуть стосуватися розвитку науково-методологічних підходів до управління проблемною заборгованістю банку.

Список використаної літератури

1. Владичин У. В. Банківське кредитування: Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. С. К. Реверчука. – К.: Атіка, 2008.
2. Денисенко М. П. Кредитування та ризики : навчальний посібник / М. П.
3. Денисенко, В. М. Домрачев, В. Г. Кабанов. – К. : ВД "Професіонал", 2008. – 480 с.
4. Вовк В. Я. Кредитування і контроль : навч. посібн. / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К.: Знання, 2008. – 463 с.
5. Купчинова О. Проблемная кредитная задолженность: подходы к определению / О. Купчинова // Банковский вестник. – 2010. – № 16. – С. 42–48.
6. Осокина Т. М. Бухгалтерский учет в банках : учебный курс / Т. М. Осокина. – М. : МИЭМП, 2010. – 148 с.
7. Кльоба В. Л. Ситуаційний центр банку як ефективний напрям удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості / В. Л. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.8. – С. 240–246.

8. Шустова Е. П. "Проблемный кредит": терминологическое содержание, критерии определения и факторы возникновения / Е. П. Шустова // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2010. – № 18. – С. 155–158.
9. Кузнецов С. В. Ссудная задолженность кредитных организаций: проблемы и инструменты её урегулирования: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Кузнецов С. В. – М. : Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации, 2008. – 20 с.
10. Нурзат О. А. Перспективные подходы к повышению эффективности управления проблемными кредитами в коммерческих банках: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Нурзат О. А. – М.: Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации, 2011. – 18 с.
11. Обзор и оценка проблемных кредитов: потенциал рынка / [Р. Хейнсворт, Е. Николаенко, Л. Макаренко и др.] – 2010. – 71 с.
12. Лаврушин О. И. Банковский менеджмент: учебник / О. И. Лаврушин. – М.: КНОРУС, 2009. – 560 с.
13. Рабец Н. Меры по предотвращению проблемной задолженности / Н. Рабец // Финансовый директор. – 2011. – № 5. – С. 54–57.
14. Шкарпова О. Банкформування: [Електронний ресурс] / О. Шкарпова // Контракты.–2009.–№1.–Режимдоступу:
<http://kontrakty.com.ua/show/ukr/article/4/01200911396.html>.
15. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. Постанова Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012р.
16. Посадская М. Проблемная задолженность корпоративных клиентов: процедуры и порядок работы. [Електронний ресурс] / Посадская М. // Банковское кредитование. - 2010. - № 1. - Режим доступа:
<http://www.riskovik.com/articles/aktiv/full/15/>

17. Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України №7 від 16.01.2004р.

18. Александров А. Управление проблемными активами в кризисных условиях / А. Александров // Евразийский международный научно-аналитический журнал “Проблемы современной экономики” - 2009. - № 1.